GRGA NOVAK

SLOM FEDERALISTIČKIH POKUŠAJA U AUSTRIJI GOD. 1867. I AUTONOMAŠKE DENUNCIJACIJE U ZADRU I DALMACIJI

Kad je u početku siječnja g. 1867. raspušten dalmatinski sabor, kao i svi austrijski *pokrajinski* sabori, i raspisani novi izbori, počela je oštra izborna agitacija i od strane narodnjaka i od strane autonomaša. I opet su palile stare parole protiv aneksije Hrvatskoj sa svim onim argumentima, koji su ranije iznošeni, u prvom redu, da će, ako bi se Dalmacija sjedinila s Hrvatskom, Dalmacija biti, poput Vojne Krajine, vojnički uređena. Pobijede li narodnjaci, doći će do aneksije i svih navodnih kobnih posljedica, koje bi sjedinjenje s Hrvatskom za Dalmaciju imalo.

Međutim, o sjedinjenju nije se tada ni radilo. Bečkom je ministarstvu bilo do toga, da mu novi pokrajinski sabori omoguće saziv Reichsrata, koji bi odglasao sporazum s Madžarima.

I zbog toga »Nazionale« ističe: »Pitanje sjedinjenja nije nam ni sada predloženo od krune i zato ga ne ćemo uzeti za podlogu izborne agitacije, kao što bismo ga uzeli, i to svom energijom, kad bi se od nas Dalmatinaca tražilo rješenje tog teškog pitanja. Prema tome, mi ćemo smatrati za kandidata narodne stranke svakoga, koji, rezervirajući svoje mnijenje o ovom važnom predmetu, pokaže, da hoće ne riječima, nego djelima, razvoj slavenske narodnosti u ovoj našoj zemlji, koja je bez svake sumnje slavenska, i da ljubi slobodu ne platonskim zanosom, nego tako, da je želi ostvariti u svakodnevnom političkom životu«.

U takvim prilikama ispadoše izbori u korist autonomaša. Narodnjaci su od 20 mandata vanjskih općina dobili 12, autonomaši 8. U gradovima i trgovačko-obrtničkim komorama dobili su autonomaši svih 11 mandata, u kuriji veleposjednika pobijedili su narodnjaci u Dubrovniku i Kotoru, gdje dobiše 3 mandata, a autonomaši u Splitu i Zadru, gdje dobiše 7 mandata. Izabrano je bilo dakle 15 narodnjaka i 26 autonomaša. Od narodnjaka su izabrani: Didolić, Gjorgji, Klaić, Kovačević, Kulišić, Ljubiša, Monti, Pavlinović, Pucić Medo, Pulić, Radulović, Rossi, Vojnović Gj., Vojnović Kosta, Vranković.

Novi dalmatinski pokrajinski sabor sastao se 18. veljače 1867. Vlada je imenovala bila ponovo za predsjednika Petrovića, a za potpredsjednika grofa Medu Pucića, kako ih je i Namjesništvo predložilo.

Pri raspravi o ovjerovljenju mandata predložili su narodnjaci, da se mandat Lapenne, koji je bio izabran u gradovima Hvar–Stari grad, ne ovjerovi, jer da on nije imao pasivno pravo glasa. Tom prilikom ustao je Mihovil Pavlinović i žestoko napao Lapennu, koji je, dok je bio potpredsjednik Namjesništva vršio nečuvene zulume. U vrijeme, kad je počelo da sviće dalmatinskom puku, »nečastivi duh – kazao je među ostalim Pavlinović – iznese Dalmaciji jedno čedo, izučeno u ljudskih zakonih, uzdignuto kroz nenadne nagrade, izvježbano po našem saboru u prodaju javnih služba pod uvjetom otkupe, kako veljaše č. dr. Bajamonti ... čedo izvježbano kroz ženske slabosti i kroz bračnu ljubav, ... izvježbano oskvrnjivati i, ako mi dopustite riječ, koju je izustio g. 1864. moj ondašnji saveznik Giovannizio u ovom saboru, silovati ... Čedo izvježbano gušiti slobodu izbora, oskvrnjujući se zgoljnom svojom strasti, služeći se svačim za svoje sebične svrhe ... To čedo, kad se pripelo do više vlasti, nije se moglo svojoj zadaći iznevjeriti ... To čedo, kad se nastanilo u potpredsjedništvu pokrajinske vlade, nakon jedne same godine, pretvorilo je Dalmaciju u austrijsku Sibiriju ... gdje, ako nije bilo poljačkih zatočenika, bilo je ...« Pavlinović nije mogao da dovrši svoj govor, jer su upadice i galama od strane većine, koja ga je prekidala za cijelo vrijeme njegova govora, postale strahovite, i na traženje većine predsjednik mu je oduzeo riječ.

Govor Pavlinovićev odjeknuo je po cijeloj Dalmaciji, ali mu se saborska većina osvetila i u idućoj je sjednici poništila njegov izbor.

U petoj sjednici pokrajinskog sabora biran je zemaljski odbor, u koji su bili izabrani autonomaši Nikolić, Bioni i Radman, i narodnjak Vranković, a kao njegov zamjenik Ljubiša. Osim toga izabrani su izaslanici u Reichsrat: Lapenna, Bajamonti, Knežević, Micheli-Vitturi i Ljubiša, dakle 4 autonomaša i 1 narodnjak. Pri ovom izboru ustegli su se narodnjaci od glasanja, pošto je u njihovo ime dao izjavu K. Vojnović: »*Ne bivši još odlučen položaj Dalmacije, veljačkim patentom ostavljen neriješen, pokle smo ja i moji istomišljenici uzradovali se obustavi carevinskog vijeća u rujanskom patentu, mi ne ćemo da biramo u carevinsko vijeće, u koje ne spadaju narodi istočnih kraljevina carevine.*«

Pavlinović, isključen iz sabora, stekao je još više simpatija ne samo u Dalmaciji nego i daleko po slavenskom svijetu. U Zadru i Splitu prirediše mu iskaze velikog poštovanja, drugovi u saboru dadoše u Narodnom listu izjavu punog povjerenja i priznanja. »Mjesto, koje si izgubio u saboru – izjavljuju mu oni – hranit ćeš ga u srcu sviju, koji ljube i poštuju svoj narod, osviješćen, ako ičijim, neumornim tvojim radom«.

Od vremena, kad su raspisani izbori za pokrajinske sabore, pa do izbora i sastanka tih sabora, zbile su se u vladi vrlo važne promjene, koje su učinile, da su se sabori sasvim drugačije imali da opredijele prema Reichsratu.

Belcredi je sazvao sabore, da oni pošalju svoje predstavnike, odaslanike u »izvanredni« Reichsrat, koji je imao da raspravlja o austro-ugarskoj nagodbi. Ali već za samih izbora njegov je protivnik u ministarstvu Beust preko štampe uspio da protiv njegovih namjera uzbudi čitavu njemačku austrijsku liberalnu javnost, koja je i onako bila protiv Belcredijevih federalističko-konzervativnih namjera.

Grof je Belcredi, koji je bio pomoću veleposjednika već u pokrajinskim saborima Češke, Moravske, Galicije i Kranjske stvorio federalističku većinu, protiv koje su stajali liberalni Nijemci, učinio sad još jedan korak dalje radi ostvarenja svojih federalističkih namjera. On je, carskim patentom od 2. siječnja, kojim su bili sazvani novi pokrajinski sabori, prepustio pokrajinskim saborima, da izaberu svoje odaslanike u Reichsrat, ne po kurijama, nego jednostavnom većinom iz redova sabora. Na taj način bi njemačka liberalna stranka u novom centralnom parlamentu Reichsratu, bila u manjini. Protiv toga ustade žestokim napadajima cijela njemačka štampa. Doskora je došlo do tajnog sporazuma između ovih njemačko-austrijskih liberalaca Beustovih i Deakovih pristalica u Ugarskoj. Štaviše, odlučili su bili njemačko-austrijski liberalci, da u ovakav »izvanredni« Reichsrat, ne uđu. Njihov je najjači čovjek, Kaiserfeld, Belcrediju jasno kazao, da ne treba nikakva Reichsrata, koji će raspravljati o nagodbi s Ugarskom, nego da tu nagodbu treba oktroirati. To isto htio je i Beust. I tako su prirodno njemački liberali i Beust zajednički istupili u borbi protiv Belcredija i njegovih federalističkih koncepcija.

Trebalo je samo za takav postupak predobiti Franju Josipa. Taj zadatak preuzeo je na sebe Beust. U svom »memoiru«, koji je Beust podastro lično caru 25. siječnja 1867. izložio je Beust na svoj način caru, kako bi saziv »izvanrednog Reichsrata«, koji bi imao raspravljati o nagodbi s Ugarskom, bio na štetu same nagodbe i doveo je možda u pitanje. Potrebno je otvoreno priznati, da je sporazum s Ugarskom gotova stvar i da vlada ne može tražiti pristanak druge državne polovine. Neka se sazove redovni Reichsrat, koji će računati s time i raspravljati o tekućim poslovima.

Poslije tog Beustova »memoira« došlo je do razgovora o toj stvari između Beusta i Andrássyja, koji je izjavio Beustu, da Madžari ne bi imali ništa protiv toga, kad bi se nagodba između Austrije i Ugarske u Austriji jednostavno »oktroirala«. Toga je dana, 26. siječnja, uspio Beust dobiti carev pristanak na ovaj »arrangement« između Beusta i Andrássyja, naime na oktroiranje nagodbe u austrijskoj poli monarhije.

Beust je učinio još nešto. Istoga dana objavljen je u liberalnom listu »Neues Wiener Tagblatt« razgovor između Beusta i Andrássyja.

Toga dana naveče došlo je do razgovora između Beusta i Belcredija. Beust je sasvim otvoreno govorio Belcrediju, – ne spominjući mu ništa o razgovoru sa carem – da nagodbu s Ugarskom treba oktroirati, sazvati redovni, a ne izvanredni Reichsrat, i njemu saopćiti, da je nagodba s

Ugarskom gotova stvar. Tome se Belcredi odlučno usprotivio ističući, kako je austrijskim pokrajinama septembarskim manifestom obećano, da će njihovi izaslanici donijeti svoju slobodnu odluku o sporazumu i da on s takvim rješenjem stoji i pada.

U svom izvještaju caru o tom razgovoru napao je Beust žestoko panslavizam i istaknuo, da se monarhija treba oslanjati na njemački i madžarski elemenat protiv panslavizma. »Nemoguće je, da se vlada oslanja na slavensko nam pučanstvo, a nalazi se usred njemačkog svijeta ... U odlučnom momentu će zadovoljeni Nijemci lakše vladati nezadovoljnim Slavenima«.

Kad je idućeg dana došao Belcredi caru, bio je car već uvelike predobiven za Beustovo mišljenje.

Nato se 1. veljače sastalo ministarsko vijeće pod predsjedanjem Franje Josipa. Car je podijelio riječ najprije Beustu, koji je odlučno istupio za svoju tezu. Sada su poznati – kazao je on – rezultati izbora u pokrajinama i jasno je, da poslanici austrijskih Nijemaca ne će doći u izvanredni Reichsrat. Može li se bez njih sklopiti nagodba s Ugarskom? Zbog toga treba nagodbu oktroirati. Uzalud su bila sva Belcredijeva nastojanja, da svojim kolegama u ministarstvu prikaže, kako se mora ispuniti obećanje dano austrijskim zemljama, da će one sa svoje strane odlučiti o toj nagodbi. Nije ispravno oslanjati se samo na madžarski i njemački elemenat, i ne smiju se nikako zapostavljati Slaveni u monarhiji, jer bi to moglo dovesti do najvećih opasnosti ... Ali uza sve svoje dokazivanje Belcredi je u ministarskom savjetu ostao osamljen. Tu debatu završio je car ovako: »... legalnim putem nije moguće izaći iz ustavnih zapletaja ... onaj put, koji predlaže grof Belcredi je ispravniji, ali bi možda onaj, koji savjetuje baron Beust, kao kraći lakše k cilju doveo.«

Položaj je bio jasan, i grof Belcredi je istog dana predao caru svoju ostavku na predsjedništvu ministarskog savjeta, na državnom ministarstvu i kao vršilac dužnosti ministra policije. Obrazlažući svoju ostavku kazao je Belcredi među ostalim: »Konstitucionalizam, koji se već unaprijed oslanja samo na Nijemce i Madžare – koji su odlučna manjina – živjet će u Austriji uvijek samo prividnim životom ...«

Ostavka Belcredijeva primljena je odmah, i za ministra predsjednika imenovan Beust.

Sad su se dalji događaji u nagađanju s Madžarima nizali jedan za drugim. Došlo je do sporazuma u svim još neriješenim pitanjima, 18. veljače imenovano je ugarsko ministarstvo, 29. svibnja ugarski je sabor prihvatio nagodbu i zatim je slijedilo krunisanje Franje Josipa za ugarskog kralja.

Prema Beustovu planu novi redovni Reichstag imao je samo da na osnovu već stvorene nagodbe prilagodi ustav zapadnog dijela monarhije, koji je bio sistiran rujanskim patentom. Ali ni češki, ni galicijski, ni moravski, ni kranjski, ni tirolski pokrajinski sabori nisu namjeravali, da izaberu odaslanike u takav Reichsrat.

Da dobije za to Poljake, počela je vlada pregovore sa tadašnjim namjesnikom u Galiciji grofom Goluchowskim, po kojima bi trebalo da Galicija dobije neke koncesije u svojoj upravi i svom pokrajinskom saboru. Tražilo se, kako da se Poljaci odvrate od zajedničkog federalističkog istupanja sa Česima i Južnim Slavenima.

Međutim su Česi nasjeli Beustu. Ministarski je savjet bio zaključio, da se dade telegrafska uputa namjesnicima u Češkoj, Moravskoj, Galiciji i Kranjskoj, da se u pokrajinskim saborima imaju da provedu izbori za Reichsrat bez bilo kakvih pridržaja i da se ne može dopustiti, da prije tih izbora dođe do raspravljanja adrese. Kad je onda češki sabor 25. veljače prihvatio nacrt adrese grofa Thuna, da je sabor voljan pristupiti izboru odaslanika, ali samo na osnovu patenta od 1865. i za izvanredni Reichstag, već je on sutradan, 26. veljače, bio raspušten i određeni novi izbori. Izatoga su raspušteni sabori u Moravskoj i Kranjskoj.

Novi izbori u Češkoj i Moravskoj, za koje je vlada uložila sav svoj utjecaj, donijeli su pobjedu njemačkoj ustavnoj stranci, koja je izabrala odaslanike u Reichsrat, i to za Češku 42 Nijemca i 12 Čeha, a za Moravsku 19 Nijemaca i 3 Čeha.

22. svibnja 1867. otvorio je car novi Reichstag prijestolnom besjedom, u kojoj je jednostavno saopćio, *da je sklopljena nagodba sa zemljama ugarske krune*, i da se on nada da će i Reichsrat nju odobriti. Osim toga, kazao je car, treba da ovaj Reichsrat donese one promjene u veljačkom patentu, koje su postale potrebne ovom nagodbom, zatim jedan zakon o odgovornosti ministara i modifikaciju § 13., koja će odgovarati ustavu.

Adresa, kojom je parlamenat odgovorio, priznaje već svršenu nagodbu, a onda traži reformu cjelokupnog zakonodavstva i uprave u duhu slobode, ukinuće konkordata i reformu zakona o položaju crkve u državi.[1]

U ovakvim prilikama dalmatinski sabor, izabran za federaliste Belcredija, sastao se, kad je Belcredi bio već davno pao i naslijedio ga Beust, kad je već dualizam bio svršena stvar i federaliste u opoziciji protiv Beustova Reichsrata. Dalmatinski autonomaši prirodno su bili saveznici Beustovi i pomagali njegovu čisto dualističku politiku, koja je za njih značila definitivno rješenje dalmatinskog pitanja u smislu dalmatinske autonomne provincije.

Kako je, međutim, Filipović pomagao u Dalmaciji Hrvate i Srbe u njihovu nastojanju oko narodnog jezika u školama i uredima, obraćali su se oni direktno Beču, optužujući i narodnjake i samog namjesnika Filipovića, koji pomaže njih, panslaviste i prema tome buntovnike.

Već smo vidjeli, kako je u svojoj argumentaciji caru istupajući protiv Belcredijeva »izvanrednog« Reichsrata, Beust napadao Slavene kao panslaviste i saveznike Rusije. Dalmatinski su autonomaši znali za takvo mišljenje Beusta, pa su ga nastojali iskoristiti. U tu svrhu šalju takvim

[1] Redlich Joseph, Kaiser Franz Joseph von Österreich, Berlin 1929.

duhom zadojene memorandume, pa čak i deputacije u Beč. Ali se općine u narodnjačkim rukama ne daju smesti ovim mahinacijama protiv Filipovića, i njih 65 od svih 85 uputiše namjesniku Filipoviću predstavku, zahvaljujući mu za sve, što je učinio »na korist duhovnu i stvarnu našega puka u Dalmaciji«, naročito zbog njegova naređenja, da se ima narodnom jeziku u školama dati više udjela u obuci. U samom parlamentu Lapenna napadne Filipovića, našto ustade Ljubiša i istakne, da Lapenna to čini, jer je Filipovićeva uprava nepristrana. Kad je pak Danilo pošao u svibnju 1867. g. na slavensku etnografsku izložbu u Moskvi, zbog koje je njemačka štampa podigla nečuvenu kampanju protiv svih njenih posjetilaca, proglašujući sve njih panslavistima, morali su i dalmatinski narodnjaci da osjete bijes protivslavenske kampanje.

Danilo je na povratku iz Moskve napisao u »Nazionalu« dva članka o toj izložbi. Sada pod vodstvom Lapenne počnu napadaji na »Nazionale« optužujući ga zbog veleizdaje, bunjenja i sličnog. Državno je odvjetništvo diglo optužbu protiv »Nazionala« zbog nekoliko članaka i pronašlo u njima svu silu veleizdajničkih rečenica. Tada nije bio više u uredništvu »Nazionala« Nodilo, koji je bio imenovan za profesora na zadarskoj gimnaziji. Urednik je bio dr. Lovro Matačić, a uz njega dr. J. Paštrović i pravnik J. Tončić. Hrvatski prilog uređivao je i dalje Danilo. Prema optužnici *Nazionale* »od dulje vremena pokreće odlučnu opoziciju sistemu središnje vlade, otvoreno pobija službeno djelovanje ministra Beusta te lukavo insinuira buntovna načela, pobuđujući u duhovima pučanstva nepovjerenje prema austrijskoj vladi i otkrivajući tendenciju za silovitim odcjepljenjem slavenskih pokrajina i ujedinjenjem ovih u jedno kraljevstvo izvan Austrije«.

10. srpnja uputilo je predsjedništvo ministarskog vijeća dalmatinskom namjesništvu dopis:

»Politički dnevnik »Il Nazionale«, koji izlazi u Zadru, upotrebljava neprestano ton odlučno protivan i pun mržnje prema vladi i njenim namjerama. Naročito se u tom ističu njegovi izvještaji i saopćenja o prilikama u susjednoj kraljevini Hrvatskoj, koje su na najveću vladinu žalost vrlo zamršene. Kako su u Dalmaciji slične nacionalne opreke, potreban je velik oprez, i zbog toga, što je to opasno za red i mir u ovoj zemlji, treba to na najoštriji način požaliti«.

Kao dokaz upućuje ministarstvo na Br. 53 »Nazionala«, da namjesništvo vidi odlučno protivvladinu tendenciju toga lista.

»Bez ikakve namjere ili želje, da se protiv »Nazionala« istupi sudbeno ili represalijama, ja sam ipak pobuđen, da svratim pažnju Vaše Ekscelencije na ovaj list i njegovo držanje, za slučaj, da bi Vašoj Ekscelenciji bio na raspolaganju bilo kakav put, kojim bi se na ovaj list na povjerljivi način djelovalo i mogli njegovi vodioci nagovoriti na oprezniје i mirnije držanje i tendenciju«.

U tom je broju »Nazionala«, koji je priložen u bečkom arhivu, crvenom olovkom podcrtan uvodni članak »L' amnistia e gli Slavi dell'

Austria« – Amnestija i austrijski Slaveni, zatim »Presse di Parigi« i jedan dopis iz Zagreba.[2]

Mnogo nezgodnije nego službeni izvještaji ispadaju optužbe protiv »Nazionala« i narodnjaka upućene ministarstvu od strane općina i privatnika, naročito od novinarskih kolega.

5. rujna uputila je dubrovačka općina, mimo namjesništvo, dopis ministru predsjedniku, koji donosimo u cijelosti, da se vide nezdrave prilike, koje su tada u Dalmaciji vladale:

»Ekscelencijo! Dubrovačka općina, zadahnuta svojom lojalnom privrženošću Prejasnoj austrijskoj kući i njenoj vladi, smatra, da je to ne samo oportuno, nego da je to njena sveta dužnost, da saopći Vašoj Ekscelenciji nekoliko nezgodnih stvari, koje se sada dešavaju u dalmatinskoj štampi, u kojoj je pokrajini Dubrovnik jedno od glavnih mjesta.

Poznato je Vašoj Ekscelenciji. kako je od nekoliko godina ova provincija uzbuđena od jedne sekte, koja pod jasnom izlikom da favorizira slavenski jezik, ne ide za drugim ciljem, nego za tim, da sprovede konfederaciju slavenskih plemena, koja žive pod austrijskom i turskom vlašću, da s vremenom stvori jedno jugoslavensko carstvo pod protekcijom Rusije, koja bi stvarno bila pravi gospodar, jer su ona plemena u velikom dijelu srodna Rusima, svojim porijeklom i vjerom. – Autonomaši naprotiv, koji sačinjavaju veliku većinu u Dalmaciji, žele i hoće, da budu u neposrednoj vezi s Austrijom, priznavajući koristi civilizacije i materijalnog napretka, njezine dobrostive, liberalne i prosvijetljene vlade. Kad su se te dvije stranke sukobile, došla je kao prirodna i zakonita posljedica agitacija, koja od toliko godina drži razdijeljene i zavađene duhove u toj važnoj pokrajini. Tolikim zlima pridružuje se provokatorno pisanje lista »Il Nazionale«, koji s neisporedivom bezobzirnošću pjeva o blaženstvima ruske vladavine, i otvorenog vizira napada neprijateljski svakom prilikom sadašnju politiku, oplakujući neprestano Slavene kao žrtve ove politike, i potiče time mržnju naroda protiv vlade, koju sva Evropa jednodušno proglašuje spasiteljicom i preporoditeljicom Austrije.

Uzbuđeni tendencijama »Nazionala« autonomaši su pred dvije godine osnovali list »Il Dalmata«, da on ne samo podržava dalmatinsku autonomiju, nego da pobija ciljeve »Nazionala«, koji su u posljednjoj analizi ti, da otrgnu Dalmaciju od austrijske veze i da je prenesu pod protekciju Rusije. – »Il Dalmata«, nezavisan list, savjesni tumač velike većine Dalmatinaca, koji se brine samo za moralne i materijalne interese pokrajine, list, koji se ne pokriva hipokrizijom, pod koje krinkom ide »Nazionale« svome cilju, »Il Dalmata« je morao da podnese najogorčenije napadaje »Nazionala«, koji je pogrđivao i inzultirao, i inzultira neprestano u svojim člancima najpoštovanije zastupnike autonomije. »Il Dalmata« je dakle morao da energično odbije ove napadaje

[2] Haus- Hof- und Staatsarchiv u Beču, (HHSA) Minister-Präsidium, Presseleitung Prot. No 483/P. L. 1867.

i da se bijesno bori za odbranu posvećenog principa volje najvišeg parlamenta u Beču i volje velike većine dalmatinskog naroda.

Ali šta se dogodilo? »Nazionale« slobodno grdi i kleveće, a protiv »Il Dalmata« se neprestano dižu procesi zbog članaka, koje štampa u obranu autonomije, svojih slobodnih institucija i slobodne primjene sadašnjeg ustavnog sistema, kojemu Austrija duguje svoju regeneraciju i svoju moć, do koje se ponovo uspela.

U posljednje je doba 12 članaka ovakve prirode inkriminirano, i urednik je stavljen pod optužbu. Javno je mišljenje s pravom alarmirano i traži, da se to popravi. To je razlog, što dubrovačka općina smatra svojom dužnošću, da svrati pažnju i mudro razmišljanje Vaše Ekscelencije na težinu položaja i da Vas zamoli, da tome doskočite ne samo u interesu javnog mišljenja, nego i u pravcu Vaše ustavne zakonitosti i pravde, jer je geslo lista »Il Dalmata« ustav, koji je Vaša Ekscelencija sretno inaugurirala, njegova odbrana do skrajnosti protiv napora »Nazionala«, da ga ocrni i rascijepa, i jer nije pravo, da jedan od njegovih pobornika podlegne uslijed intriga i lukavština svog političkog protivnika, a drugi da triumfira«. Potpisani načelnik Vuletich, assessori: N. Milich i V. Vulicevich.[3]

Drugo je pismo uputio 6. rujna 1867. ministru Beustu urednik lista »Il Dalmata« Enrico Matcovich. On je već ranije, 21. kolovoza 1867. informirao ministra o nekim političkim stvarima u Dalmaciji, ali to se pismo ne nalazi u bečkom arhivu. U pismu od 6. rujna kaže Matcovich: »Kako sam već imao čast da informiram Vašu Ekscelenciju, 21. kolovoza ove godine, postoje jedino dva lista koja izlaze u Dalmaciji »Il Dalmata« i »Il Nazionale«, od kojih prvi ima u programu jedinstvo ove kraljevine sa slavensko-njemačkim provincijama carstva, a drugi prividno aneksiju Dalmacije Hrvatskoj, ali ustvari utopiju neke Jugoslavije pod ruskim protektoratom. Ta su dva lista publicirala svaki po jedan članak prema svome programu.

Il Dalmata odajući priznanje ministarskom principu, koji je zavela Vaša Ekscelencija, ukazivao je na neke mjere pokrajinske vlade, koje su bile dijametralno oprečne tom principu, žalio je, što su poduzete neke mjere, priznavao je poštene namjere Namjesnika, ali otvorenim riječima, služeći se pravom slobodne i legalne štampe, dokazivao je nepobitnim dokazima, kako je nekoliko smutljivaca zloupotrebljavalo njegovu dobru vjeru i upućivalo ga na odredbe, koje su za provinciju sudbonosne, a za carstvo štetne.

Naprotiv »Nazionale« je, dobro poznat kao namjesnikovo glasilo, optuživao carsku vladu, da je prema Hrvatskoj nasilna, optužuje ugarskoga kralja i narod, da su prema Hrvatima indiferentni, da su neustavni i neliberalni; optužuje Vas, Ekscelencijo, i grofa Andrássyja, da ste podmukli i nasilni, tvrdi da ste Vi odgovorni za ovaj zlokobni sistem, koji je već cijela Evropa osudila, bestidno prigovara vladi, da

[3] HHSA Presseleitung, Nro 612/P. L. 1867.

od narodnih aspiracija stvara »tabulu rasu«, i sa ciljem, da iščupa osjećaj narodne nezavisnosti, da stavlja u akciju ljude i stvari, naklonost i terorizam, samovolju i korupciju; napokon se prijeti spoljnim događajima, koji će doskora raskinuti konce ove vladine zavjere.

I sada! – Namjesnik diže sudbeni postupak protiv »Il Dalmata« i pušta, da slobodno šeće po pokrajini buntovnički članak »Nazionala«. Namjesnik hoće, da bude ugušena i kažnjena umjerena kritika njegovih djela, koja su protiv ministarskog principa, *a odobrava, tolerirajući ih, alarmantne napadaje protiv ministarstva i njegova sistema.*

Čudna je to kontradikcija, ako je točno, da Namjesnik treba da bude tumač i izvršilac vladinih naređenja i gledišta!

Molim Vašu Ekscelenciju da pročita inkriminirani članak »Dalmate« i onaj tolerirani »Nazionala« (pod A i B), kao i druge stavke raznih brojeva dvaju listova, označene crvenom pisaljkom, koje ovdje prilažem.

Nadam se, da ćete Vi iz ovog kratkog napisa biti potpuno upućeni i uvjereni. Ja znam, da je Vaša Ekscelencija zauzeta vrlo mnogim i vrlo teškim poslovima, uza sve to usuđujem se, da uporno molim, da se, pustivši na stranu za pola sata ostale poslove, Vaša Ekscelencija udostoji da ispita ovdje priložene listove.

Članak pod A sadržava data i fakta dobro poznata i jasna, a da bih ja htio da smetam Vašu Ekscelenciju da dajem dalje detalje i druge beskonačne dokaze o bijednom stanju, u koje je uvaljena ova pokrajina uslijed uprave jednog čovjeka, čije su sposobnosti daleko ispod njegova položaja, a povrh toga, koga savjetuju lukavi individuumi, koji su znali da steknu njegovo povjerenje.

Koje su ideje ljudi, koji su uz Namjesnika, moći će Vaša Ekscelencija da upozna iz »Nazionala«, koji *je njegov službeni list, a u kojem se govori sa prezirom o sadašnjem režimu, u kojem se maltretiraju sadašnji ministri, u kojem se potiče na anarhiju.* U nadi, da će Vaša Ekscelencija poduzeti mjere, koje odgovaraju pravdi, ja mogu da se potpuno pouzdam sa dubokim poštovanjem i pokornošću. U Zadru 6. septembra 1867 – Vaše Ekscelencije najpokorniji Enrico Matcovich, redaktor »Dalmate«.[4]

Ove dvije denuncijacije protiv namjesnika Filipovića, narodnjaka i »Nazionala« bacaju crnu sjenu na dio tadašnjeg javnog mišljenja u Dalmaciji. Stranačka borba zaslijepila je bila potpuno neke ljude, i načelnik i općinska uprava grada, čuvenog sa svoje »skladnosti«, izlaze pred nas kao prosti denuncijanti, a što je još gore, urednik jednog lista potajno denuncira drugi list – vladi!

Ove su dvije denuncijacije doskora imale svoje željene posljedice. Policajno odjeljenje predsjedništva ministarskog vijeća obratilo se, na osnovu ovih dviju denuncijacija, ministru pravde, da on, pošto ih prouči, odredi, šta treba da se uradi. Ministar pravde je o svemu obavijestio državno odvjetništvo u Zadru, a onda odgovorio, 11. listopada, policaj-

[4] HHSA Prot. Nro 676/P. L. 1867 – Nro 613/P. L.

nom odjeljenju predsjedništva ministarskog vijeća, da je on, »na osnovu prijedloga, koje mu je učinio viši državni odvjetnik u Zadru, i daljih izvida, koji su u toj stvari učinjeni, naredio, da se započne kaznenim postupkom protiv »Nazionala«, i to zbog zločina veleizdaje i smetanja javnog mira, i da je ujedno dao shodna uputstva, da proces, koji je podignut protiv »Dalmate« zbog napadaja na dalmatinsku zemaljsku vladu, ide svojim putem dalje. Osim toga naredio je državnom odvjetništvu u Zadru, da ubuduće strogo pazi na štampu«.[5]

Kako vidimo, nije vlada postupala sama od sebe protiv narodnjaka i »Nazionala«, nego potaknuta iz Dalmacije denuncijacijama dubrovačke općine i urednika lista »Il Dalmata«. I sada su po naređenju ministra pravde od 15. listopada izvršene premetačine u stanu dra. Paštrovića i Danila. 17. listopada bijahu uhapšeni Danilo i Tončić. Danilo je u istražnom zatvoru bio 36 dana, a Tončić tri mjeseca. Tek 2. studenog 1868. izrečena je osuda. Tončić je bio osuđen na 6 mjeseci teške tamnice, dr. L. Matić na dva mjeseca i gubitak kaucije od 300 forinti, a dr. Paštrović na 50 forinti globe ili 10 dana zatvora. Prizivni sud u Zadru je osudu ublažio, ali je kasacija u Beču odredila, da se Tončiću snizi kazna na 4 mjeseca strogog zatvora, Matiću na 6 sedmica, a Paštroviću da ostane prva osuda. Sva trojica osuđenika izvršili su kaznu iduće 1869. godine.[6]

I Tončić i Matić i Paštrović umrli su, a da nisu znali, tko im je spremio sve to. Izašla je g. 1869. knjižica »Il processo del Nazionale« – »Proces Nazionala«, a još je 1911. starina Tončić napisao svoje »Uspomene«,[7] uvijek u uvjerenju, da je zadarsko državno odvjetništvo samo od svoje volje podiglo protiv njih optužbu, i ne sluteći, da su denuncijanti bili sasvim drugi.

[5] HHSA 676/P. L. 1867 – 5055/388 IV.
[6] Processo del »Nazionale« Zara, 1869.
[7] Tončić, Uspomene, Jub. Nar. List, 34.

SUMMARY

THE COLLAPSE OF FEDERALISTIC ATTEMPTS IN AUSTRIA IN 1867, AND AUTONOMISTIC DENUNCIATIONS IN ZADAR AND DALMATIA

Elections for Dalmatian Parliament ended in 1867 in favour of the autonomists, of whom 26 were elected, while the total number of elected nationalists was 15. By means of new Parliament the federalist Belcredi wanted to create in the Imperial Council a voting majority in favour of an agreement with the Hungarians. However, in the Austrian ministry the liberalist Beust succeeded in defeating the federalist Belcredi, and with the help of Deak's adherents in Hungary he managed that at the opening of the new Imperial Diet, on May 22nd 1867, the Emperor declared in his speech that an agreement with the countries of the Hungarian Crown had been reached, inviting the Imperial Diet to give its sanction, which it did.

In these circumstances the Dalmatian autonomists adhered to and were in alliance with Beust and assisted his dualistic policy, which for them signified a definite solution of the Dalmatian question in the sense of an autonomous Dalmatian province. In view of the fact, however, that the governor of Dalmatia, Filipović, assisted the Croats and the Serbs in their efforts to introduce the national language into schools and offices, the autonomists considered him as their opponent and attacked him fiercely. These attacks were not only open, but also secret and full of perfidy. Besides Filipović, the nationalists were also attacked, and most especially the journal »Il Nazionale«, their organ. These attacks were quite understandable as long as they were made in the form of public discussions and political struggles, but they were degrading when they assumed the form of secret denunciations to the Vienna government, and especially to the Minister of the Interior. In these denunciations the journal »Il Nazionale« and its followers were being accused of high treason. On the grounds of these denunciations the Public Pro-

secutor charged the journal »Il Nazionale« and the men around it with the crime of high treason.

This is the first publication by the author of documents from the Vienna Court and State Archives, from which are visible the accusations against the journal »Il Nazionale«, the nationalists, and against Filipović. Special mention is made of denunciations made by the Dubrovnik community, most particularly of one sent to the Vienna Cabinet minister Beust by the then editor of the journal »Il Dalmata«. On the basis of these denunciations the journal »Il Nazionale« was accused of high treason, searches were made and the people of the journal arrested and condemned.